

УДК 811.161.3'282.3

Ярослав Самуйлік
(Брест, Республіка Білорусь)

ЗАГОРОДСКА-ЦЭНТРАЛЬНАЦЕЛЯХАНСКИ ПУЧОК ІЗАГЛОС У ЛІНГВІСТЫЧНЫМ АТЛАСЕ "ГАВОРКІ ВЫГАНАЎСКАГА ПАЛЕССЯ"

У статті на матеріалі лінгвістичного атласу "Гаворкі Выганаўскага Палесся" проаналізовано один із пучків ізоглос південної групи – загородсько-центральнотелеханської, що поширені на основній частині говірок цього регіону.

Ключові слова: лінгвістичний атлас, фонетичні ізоглоси, морфологічні ізоглоси.

Самуйлик Я. Загородско-центральнотелеханский пучок изоглос в лингвистическом атласе "Говоры Выгоновского Полесья"

В статье на материале лингвистического атласа "Говоры Выгоновского Полесья" рассматривается один из пучков изоглос южной группы (серии) – загородско-центральнотелеханский (житлинско-вядско-выгонощанско-раздяловичский), который распространяется на основную часть говоров региона.

Ключевые слова: лингвистический атлас, фонетические изоглоссы, морфологические изоглоссы.

Samuilik Yaraslau The Zaharoddzie-Central Cieliachany group of isoglosses in the linguistic atlas "The dialects of Vyhanaŭski Paliessie"

On the materials of the linguistic atlas "The dialects of Vyhanaŭski Paliessie" the article considers the group of isoglosses of the southern Zaharoddzie-Central Cieliachany group, which spreads to the majority of the local dialects

Key words: linguistic atlas, phonetic isoglosses, morphologic isoglosses

Намі складзены і выдадзены рэгіянальны лінгвістычны атлас "Гаворкі Выганаўскага Палесся". У ім усяго 154 карты, з іх 12 уступныя (№ I – XII) і 142 лінгвістычныя. На ўступных картах пададзена сучаснае адміністрацыйнае дзяленне гэтай тэрыторыі (№ 1), пашырэнне лясных і балотных масіваў у сярэдзіне ХХ ст. (№ 2), карта этнаграфічных рэгіёнаў (па В. С. Цітову; № 3), карта сучаснага дыялектнага члянэння гаворак Выганаўскага Палесся (№ IV), гістарычныя карты (V – XII). Лінгвістычныя карты прысвечаны фанетыцы (56 карт, з іх 24 – вакалізму і 32 – кансанантызму), марфалогіі (33 карты), лексіцы (52 карты) і семантыцы (1 карта) [1].

На даследуемай тэрыторыі Выганаўскага Палесся пучкі ізоглос утвараюць чатыры асноўныя групы (серыі): *паўночную*, *паўднёвую*, *цэнтральную* і *лакальныя* ізоглосы. На матэрыялах названага атласа ў шэрагу артыкулаў мы разгледзелі *паўночную* групу (серыю) пучкоў ізоглос. Гэтыя пучкі акрэсліваюць асаблівасці, пашыраныя ў гаворках Панямоння і ў пэўнай частцы гаворак Выганаўскага Палесся, але яны пераважна адсутнічаюць у асноўнай частцы заходнепалескіх гаворак [2, с. 152 – 176; 3, с. 95 – 102; 4, с. 53 – 60].

Выганаўскае Палессе – рэгіён на сумежжы Берасцейска-Пінскага Палесся і Панямоння, які займае ў асноўным паўднёвую частку Івацэвіцкага раёна. На большай частцы яго тэрыторыі пашыраны паўночнабрэсцкія гаворкі, пераважна іх цэнтральнацеляханская падгрупа. На поўдзень ад названых гаворак бытуюць паўднёвацеляханскія гаворкі; на крайнім поўдні рэгіёна – валішчанска-аброўскія, паўночна- і сярэднезагародскія. Асобна выдзяляецца гаворка г.п. Целяханы. Пры супастаўленні асобных груп гаворак Выганаўскага Палесся з дыялектнымі тыпамі гаворак усяго Палесся назіраецца наступнае. Паўночнабрэсцкія гаворкі суадносяцца з паўночнапалескім тыпам, паўднёвацеляханскія – са стрыгінскім, валішчанска-аброўскія – з малецкім, паўночна- і сярэднезагародскія – з паўднёвапалескім, гаворка г.п. Целяханы – з беражноўскім [2, с. 152 – 176; 3, с. 95 – 102; 4, с. 53 – 60; 5, с. 152 – 154; 6, с. 115 – 125; 7; 8, с. 201 – 214; 9, с. 118 – 135; 10, с. 214 – 227].

Прапануемы артыкул прысвечаны інтэрпрэтацыі аднаго з пучкоў ізаглас *паўднёвай* групы (серыі) – загародска-цэнтральнацеляханскага (жытлінска-вядска-выганашчанска-раздзялавіцкага). *Паўднёвая* група адлюстроўвае моўныя асаблівасці, характэрныя для заходнепалескіх (загародскіх) або заходнепалескіх (загародскіх) і пэўнай часткі гаворак Выганаўскага Палесся. Адметнасць названага пучка ў тым, што ён ахоплівае пераважную большасць гаворак рэгіёна.

Паводле лінгвагеаграфічных даследаванняў па тэрыторыі рэгіёна праходзяць ізагласы рознага ўзроўневага характару: фанетычныя (ізафоны), марфалагічныя (ізаморфы), лексічныя (ізалексы) [2, с. 152 – 176; 3, с. 95 – 102; 4, с. 53 – 60; 5, с. 152 – 154; 6, с. 115 – 125; 11; 12; 13; 14, с. 180 – 196; 15].

Пры разглядзе вызначаных асаблівасцей перад працяжнікам прыводзяцца моўныя рысы, характэрныя заходнепалескім (загародскім) гаворкам і іх пашыранне на асноўнай частцы гаворак рэгіёна, пасля працяжніка – рысы, уласцівыя іншым гаворкам Выганаўскага Палесся.

Загародска-цэнтральнацеляханскі (жытлінска-вядска-выганашчанска-раздзялавіцкі) пучок выдзяляе пераважную большасць гаворак даследуемага рэгіёна. Пучок праходзіць з паўночнага захаду ад в. Жытлін, далей на поўнач цераз лясныя і балотныя масівы да вв. Вяда (умоўна), Выганашчы (наваколле Бабровіцкага і Выганашчанскага азёраў), на паўночны ўсход на мяжу паміж Івацэвіцкім і Ганцавіцкім раёнамі і да в. Раздзялавічы Ганцавіцкага раёна.

Пучок складаецца з 26 фанетычных, 9 марфалагічных і 15 лексічных ізаглас.

Фанетычныя ізагласы: 1) *дорóга, молоко́* – *дарóга, малако́* (карта № 1); 2) *вѣцѣр, вѣцѣр, вѣтѣр, вѣтѣр* /*віѣцѣр, вітѣр, выѣтѣр, вѣцѣр* – *вѣцѣр* /*вѣтѣр* (карта № 5); 3) *вэсна́, бэда́* /*васна́, бада́, высна́, быда́* – *весна́, беда́* /*вясна́, бяда́* (карта № 6); 4) *мэд* – *мед* /*мѣд, м'ѣд* (карта № 10); 5) *вэчор, вѣчор* /*вѣчор* – *вѣчар* (карта № 11); 6) *бэрог, бѣрог* /*бѣрэг* – *бѣраг* (карта № 11а); 7) *хлеу* /*хліу, хлі* /*хлі* – *хлеў* (карта № 12); 8) *заѣц, памѣць, памѣть, памѣць* /*памѣць* – *заяц, памяць* (карта № 15); 9) *був* /*буў, бы* /*була* /*была* /*було* /*было* /*булі* /*булі* /*булы, былі* – *буў, був, была, было, былі* (карта № 18); 10) *жалó* /*жэлó, жало́, жарло́* /*жэрло́,*

ж'ирло́, жорло́/ – жало́ (карта № 19); 11) бэ́рог, вэ́чор /вэ́чор/, до мэнэ́, до мэнэ́ /до манé/, пэ́ршы /пэ́риш'и/ – бэ́рог /бэ́раг, бэ́рэг/, вэ́чор /вэ́чар/, до менé /да мянэ́/, пэ́ршы (АГВП, карты № 11, 22); 12) до́вгэе, до́вгэ /доўгэе до́вгэ́е, до́вгэ́э/, коро́ткэе, коро́ткэ /коро́ткэ́е, коро́ткэ́э/, ці́хэе, ці́хэ /ц'і́хэе, ц'і́хэ́э/, т'і́хэе, т'і́хэ /т'і́хэ́е, т'і́хэ́э/, до́вгэе, до́вгэ, коро́ткэе, коро́ткэ, ці́хэе /ці́хэ́е/ (карта № 26); 13) хо́дз'іт, хо́дз'ат /хо́дз'іт, хо́дз'ат/, хо́д'іт /хо́д'іт/, хо́д'ат /хо́д'іт', хо́д'іт'/, хо́дыт', хо́д'ат' – хо́дз'іц', хо́дз'ац', хо́дз'іц'', хо́дз'ац'' (карта № 35, гл. таксама карту № 80); 14) ду́б /ду́б', ду́п/, вэ́□з, вéз, вóз /воз, ву□оз, выз, вэ́□з', вóс/ – ду́п, вóс, вэ́□с (карта № 39); 15) пра́ўда, до́ўгі /до́ўг'и/, куп'іў /куп'іў/, пра́ўда, до́ўг'и, до́ўгы, куп'іў, куп'іў – пра́ўда, до́ўгі, куп'іў (карта № 41); 16) мня́со, помня́в, помня́ў /памня́ў/ – м'я́со, пом'я́в, пом'я́ў (карта № 42); 17) о́сень, о́сэн'ь /о́с'энь, о́с'энь/ – вóсень (карта № 43); 18) о́чы, о́ч'и /гóчы, вóчы/ – вóчы (карта № 44); 19) зéлле /з'ы́лле, зéлье/, насéнне /нас'ы́нне/ – зéлье, насéнье (карта № 53); 20) лэ́таці, лэ́таць, лэ́тат'и, лэ́таты, лэ́тац'і, лэ́таты/, лэ́тают, лэ́таюць, лэ́тають /лэ́тають, лэ́тат'и, лэ́таць, лэ́таюць/ – лэ́таць, лэ́тают (карта № 77); 21) вéсят /вэ́сяць, вэ́сят', ві́сяць, ві́сят, ві́сят'/ – ві́сяць /ві́сят, ві́сят', вэ́сят/ (карта № 84); 22) жу́рахвіны /жу́рахв'іны, жу́рахвіны жу́рахліны/ – жу́раўліны, жу́равіны (карта № 95); 23) э́жык /э́ж'ик, о́жык, еж/ – вóжык /э́жык/ (карта № 109); 24) бэ́рэмне /бер'эмне, бэ́р'эмне, бер'эмне/ – бя́рэм'е, бер'эм'е, бэ́рэм'е (карта № 126); 25) спова́ці, спова́ті, спова́ць /спова́ц'і, спова́т'и, спова́ты, спыва́ты, спыва́т'и, спыва́ты/ – спыва́ць, спыва́ць (карта № 130); 26) чэ́рэз, чэ́р'эз /проз/ – це́ра'з (карта № 138).

Марфалагічныя ізагласы: 1) вэ́□н /вэ́н, вóн, вон, вын/, вона́, вонó, вон'и́ /он, она́, онó, он'и́/ – ён, яна́, яно́, ян'и́ /ёна́, ёно́, ён'и́/ (карта № 50); 2) конéм, ножéм, рублéм, ейцéм /яйцéм/, /яйцéм/, конéм, ножóм, рублём, яйцóм – конéм /канéм/, ножóм /нажóм/, рублём, яйцóм (карта № 54); 3) бабэ́й /бабéй/, головэ́й /головéй/, дорогэ́й /дorangéй/, стрэхэ́й /стрэхéй/, хатэ́й, ямэ́й /ямéй/ – баб, голэ́в, дорóг, дарóх, стрэх, хат /бабо́ў, стрэхóў, хатóў/ (карта № 59); 4) до́бра, но́ва, до́брая, но́вая – до́брая, но́вая (карта № 66); 5) но́вэе, /но́вее/, но́вэ /но́ве/, салóдкэе /солóдкее/, солóдкэ /солóдке/, харóшэе, хорóшэ – но́вае, салóдкае, харóшае, солóдкое, хорóшее /но́вэе/ (карта № 68); 6) хо́дзіці, роб'іці, спа́ці /хо́дз'іц'і, роб'іц'і, спа́ц'і/, хо́діті, роб'іті, спа́ті, хо́д'іт'и, роб'іт'и, спа́т'и, хо́дыты, робы́ты /роб'іты/, спа́ты /хо́дзіць, роб'іць, спа́ць/ – хо́дзіць /хадзіць/, роб'іць /рабіць/, спа́ць (карта № 73); 7) бра́ціса, бра́тіса /бра́т'иса, бра́тыса, бра́ц'іса, бра́ціс, бра́тіс/, зва́ціса, зва́тіса /зва́т'иса, зва́тыса, зва́ц'іса, зва́ціс, зва́тіс, бра́ціца, зва́ціца/ – бра́ціца, зва́ціца (карта № 74); 8) хо́дз'іт, хо́дз'ат /хо́дз'іт, хо́дз'ат/, хо́д'іт /хо́д'іт/, хо́д'ат /хо́д'іт', хо́д'іт'/, хо́дыт', хо́д'ат' – хо́дз'іц', хо́дз'ац', хо́дз'іц'', хо́дз'ац'' (карта № 80, гл. таксама карту № 35); 9) чы /ч'и/ – ці (карта № 85).

Лексічныя ізагласы: 1) у чо́боцях, чо́ботях /чо́боцях, чо́боцях, чо́ботех/, у чо́ботах /чо́ботах, чо́ботах, у бо́тах/ – у бо́тах /у гумо́віках/ (карта № 62); 2) пэ́рэхмарок /пя́рэхмарок, пер'эхмарок, пэ́р'эхмарок, хма́рка/, о́блок /обло́к, о́блок/, о́блако /о́блако/ – о́блако (карта № 87); 3) по́ночы /по́вночы, по́вноч'и/,

цёмно, цёмно, тэмно /тёмно, цёмно, тёмно/ – цёмно, цёмно (карта № 89); 4) *цепэр /цепэра, цепэрака/, цепёр /цепэра, тепэр, цяпёр/, тэпэр /тэпэра, тэпэрака/, сёння /сённі, сёня/, сегоні, сегоня /сёгоні, согоні/ і інш. – сегоня, сегоні /сённі/ (карта № 90); 5) пташка – птушка (карта № 98); 6) пэвэнь, пэвень /півэнь, пэвэнь, пятух, пэтух/ – пэтух /пэтух/ (карта № 103); 7) сокора́т /сокора́ць, сокора́ть, кокуда́чуць, кокуда́чуть, сокота́ть, соко́чут, соко́чуть/ – соко́чут, соко́чуць /сакóчуць, коко́чут/ (карта № 105); 9) *натурысты /нату́р'ист'и, нату́рлівы, заце́ннывы (немно́го бэра́)/ – заце́льнівы (карта № 110); 10) страміна́ /страм'іна, страмы́на/, страбіна́ /страб'іна, драбіна́/ – драбіна́ (карта № 113); 11) клу́ня /клу́няк, гумно́/ – гумно́ /одры́на/ (карта № 114); 12) соха́ /стопн/ – ба́ба (карта № 116); 13) *волочы́ці, волочы́ті /волочы́ць, валачы́ць, волочы́ць'и, волоч'іт'и, волочы́ты/, боронова́ці /боронова́ць, баранавáць, боронова́ць'и, боронова́ті, боронова́т'и/ – боронова́ці (карта № 128); 14) *чо́боты /чо́бот'и/, чо́боты /чо́боці, чо́боті, чабо́цце, бо́ты, гумо́вікі/ – бо́ты /гумо́вікі/ (карта № 131); 15) *цэ́ха, радно́ /радзю́жка, радзю́шка, радзю́жка, радзю́жка, ко́вдра, цэ́льнік/ – радзю́жка, радзю́шка, радзю́шка /радзю́га/ (карта № 132); 16) *му́сiт, му́сiць /му́с'и, му́с'ит, му́с'ить, му́сыть/ – ма́быць /мо́жэ, мо́жа/ (карта № 137).******

Асноўная **фанетычная** ізагласа загародска-цэнтральнацеляханскага (жытлінска-вядска-выганашчанска-раздзялавіцкага) пучка акрэслівае пераважную большасць вывучаемых гаворак, у якіх у пераднаціскных складах пасля цвёрдых зычных захоўваецца гістарычны ***o**: *дорóга, молоко́*. Аднак на паўночным захадзе рэгіёна ў мове жыхароў в. Гічыцы (н. п. 1) у адзначанай пазіцыі зафіксаваны гук [a]: *дарóга, малако́* (карта № 1). **О к а н н е** пашырана на поўдні Беларусі (паўднёвая частка Брэсцкай і заходняя частка Гомельскай абласцей), а таксама ў большасці ўкраінскіх гаворак [11, карта № 1; 16, карта № 1; 17, карта № 1; 18, карты № 68, 71].

Другая фанетычная ізагласа размяжоўвае вымаўленне паслянаціскных галосных [e], [o] у слове *вэ́цер*. На асноўнай частцы даследуемай тэрыторыі у дадзенай пазіцыі ўжываецца гук [o]: *в'э́ц'ор, в'э́ц'ор, в'э́т'ор, в'э́т'ор /в'і'э́ц'ор, в'і́т'ор, вы́т'ор/*. У цэнтры вывучаемых гаворак носьбітам гаворкі г. п. Целяханы (н. п. 14) уласцівы галосныя [o], [e]: *в'э́ц'ор; в'э́ц'ер*. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Жытлін, н. п. 1, 2), поўначы (в. Бабровічы, н. п. 7) і захадзе (вв. Малая Гаць, Доўгая, н. п. 11, 13) рэгіёна пашыраны гук [e]: *в'э́ц'ер /в'э́ц'ер'/* (карта № 5) [19, карта № 40].

Ізагласа цвёрдасці-мяккасці губных перад этымалагічнымі ***e**, ***h** таксама далучаецца да гэтага пучка. На асноўнай частцы даследуемай тэрыторыі ў названай пазіцыі вымаўляюцца цвёрдыя губныя: *весна́, бедá /васна́, бада́, вы́сна́, бы́да́/*. Аднак у мікраарэале, што размешчаны на поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), усходзе (в. Краі, н. п. 20) і ў цэнтральнай частцы (в. Соміна, н. п. 16), а таксама на паўночным захадзе (в. Гічыцы, Жытлін, н. п. 1, 2) вывучаемых гаворак, у акрэсленай пазіцыі зафіксаваны мяккія губныя: *в'есна́, б'еда́ /в'асна́, б'ада́/* (карта № 6, гл. таксама карты № 11, 22). Цвёрдыя губныя перад гістарычнымі ***e**, ***h** характэрны часткова паўночнабрэсцкім, а таксама загародскім, малецкім,

стрыгінським, сярэднепагарынським, паўднёвацеляханським, валішчанска-аброўським, верхнясельдським гаворкам. Мяккасць губных у адзначанай пазіцыі ўласціва асноўнаму масіву беларускай дыялектнай мовы і з'яўляецца літаратурнай нормай. У славянскіх мовах цвёрдасць-мяккасць губных перад гістарычным *е распаўсюдзілася наступным чынам. У паўднёvasлавянскіх і славацкай мовах, большасці ўкраінскіх, чэшскіх гаворках губныя зычныя ў акрэсленай пазіцыі цвёрдыя. Большае пашырэнне ў славянскіх мовах набыло мяккае вымаўленне губных перад этымалагічным *е. Яно характэрна рускай, польскай, лужыцкай мовам, большасці беларускіх гаворак, некаторым украінскім [11, карты № 5, 6; 16, карты 28, 30; 17, карта № 15; 20, с. 126 – 128].

У склад разглядаемага пучка ўваходзіць ізагласа, якая раздзяляе галосныя [o], [e] на месцы гістарычнага *е ў слове *мёд* пасля цвёрдых і мяккіх зычных. На большай частцы рэгіёна ў адзначанай пазіцыі ўжываецца гук [e] пасля цвёрдых зычных: *мед*. Аднак на паўночным захадзе (в. Жытлін, н. п. 2) і ў мікраарэале, што размешчаны на поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), усходзе (в. Краі, н. п. 20) і ў цэнтральнай частцы (в. Соміна, н. п. 16) даследуемай тэрыторыі, вымаўляецца галосны [e] пасля мяккіх зычных: *м'ед*. Тут жа на паўночным захадзе вивучаемых гаворак мове жыхароў в. Гічыцы (н. п. 1) у гэтых умовах характэрны гук [o]: *м'од*. На паўночным усходзе рэгіёна ў гаворцы в. Раздзялавічы (н. п. 9) пашырана адметная форма: *м'йод* (карта № 10) [11, карта № 30].

У пераважнай большасці вивучаемых гаворак слова *вечар* вымаўляецца як *вечор* /*вэ'чор*/. На паўночным захадзе (в. Жытлін н. п. 2) і ў мікраарэале, што размешчаны на поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), усходзе (в. Краі, н. п. 20) і ў цэнтральнай частцы (в. Соміна, н. п. 16) рэгіёна, названая лексема выступае ў форме *в'ечор*. Аднак тут жа на паўночным захадзе даследуемай тэрыторыі носьбітам гаворкі в. Гічыцы (н. п. 1) уласціва слова *в'эчар* (карта № 11).

Наступная такая ж ізагласа абмяжоўвае пераважную большасць вивучаемых гаворак, у якіх зафіксаваны паслянаціскны галосны [o] у лексеме *бэраг*: *бэрог*, *б'эрог*. На паўночным захадзе рэгіёна ў гаворцы в. Жытлін (н. п. 2) у адзначанай пазіцыі вымаўляецца гук [e]: *б'эрег*. Аднак тут жа на паўночным захадзе даследуемай тэрыторыі ў мове жыхароў в. Гічыцы (н. п. 1) пашыраны паслянаціскны галосны [a]: *б'эраг* (карта № 11а).

Дзве ізагласы ў дадзеным пучку размяжоўваюць рэфлексы зычнага *в пасля галосных (*в < *в, *л) у словах *хлеў*; *праўда*, *доўгі*, *купіў*. На асноўнай частцы рэгіёна названы зычны даў рэфлекс губна-губнога [w]: *хл'ew*; *п'раўда*, *д'оўг'і* / *д'оўг'и* / *куп'іw* / *куп'іw*. На поўдні даследуемай тэрыторыі носьбітам гаворак вв. Сакалоўка, Трасцянка (н. п. 24, 26) у акрэсленай пазіцыі характэрны губна-зубны [v]: *хл'iv*, *хл'ы'v*; *п'раўда*, *д'оўг'и*, *д'оўгы*, *куп'іv*, *куп'іv*. Аднак паўночнаму захаду (в. Гічыцы, н. п. 1), поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8; часам спарадычна), паўночнаму ўсходу (в. Раздзялавічы, н. п. 9), поўдню (в. Валішча, н. п. 25), цэнтру (г. п. Целяханы, н. п. 14; часам паралельна з губна-губным [w] або спарадычна) рэгіёна ўласцівы паўгалосны гук [y]: *хл'еў*; *п'раўда*, *д'оўг'и*, *куп'іў* (карты № 12, 41; гл. таксама карту № 9) У большасці загародскіх (заходнепалескіх) гаворак

зычны ***в** пасля галосных, (***в < *в, *л**) даў губна-зубны [v]. У большасці паўночнабрэсцкіх, паўднёвацеляханскіх і валішчанска-аброўскіх гаворак у акрэсленай пазіцыі вымаўляецца губна-губны [w]. У гродзенска-баранавіцкіх (панямонскіх), верхнеясельдскіх, малецкіх, тураўскіх пераважае паўгалосны [j̥], у стрыгінскіх – [w], [j̥] [8, с. 153; 11, карта № 40; 16, карта № 44; 17, карта № 26; 21, с. 53, 54].

У пераважнай большасці вывучаемых гаворак на месцы гістарычнага ***е** ў паслянаціскным складзе ўжываецца галосны [e]: *зайец, намец', намет', нам'ец' /намец^m'*. І толькі на паўночным захадзе рэгіёна ў носьбітаў гаворкі в. Гічыцы (н. п. 1) зафіксаваны гук [a]: *зайац, нам'ац'* (карта № 15). Кампактны арэал з захаваннем [a] на месцы ***е** ў паслянаціскным складзе ў словах тыпу *зайац, нам'ац'* пашыраны на поўнач ад лініі Пружаны – Слуцк – Рэчыца (11, карта № 19; 16, карта № 8; 17, карта № 8).

Прымыкае да папярэдніх ізагласа, якая акрэслівае тэрыторыю пашырэння галосных [ы], [ыʲ], [у] пасля зычнага [б] у словаформах *быў, была́, было́, былі́*. У пераважнай большасці вывучаемых гаворак у дадзенай пазіцыі адзначаны галосны [y]: *був /буў/, була́, було́, булы́, бул'і́ /бул'и́/*. На поўначы рэгіёна ў гаворцы в. Вяда (н. п. 5) вымаўляецца гук [ыʲ] (сярэдні паміж [ы] і [y]): *быʲв, быʲла́, быʲло́, быʲл'і́*. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Жытлін, Козікі, н. п. 1, 2, 4) і паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) даследуемай тэрыторыі ў падобных умовах зафіксаваны націскны і ненаціскны галосны [ы]: *быў, був, была́, было́, был'і́* (карта № 18). На тэрыторыі Беларусі формы тыпу *був /буў/, була́, було́, булы́, бул'і́ /бул'и́/* з поўначы абмежаваны лініяй: на поўнач ад Камянца – на поўдзень ад Пружан – на поўдзень ад Бярозы – на поўнач ад Целяхан – Ганцавічы – на поўдзень ад Слуцка, Бабруйска, Гомеля [11, карты №. 23, 40; 17, карта № 64; 22, карта № 47].

Наступная ізагласа супрацьстаўляе вымаўленне слова *джа́ла* (у пчалы). На поўначы (вв. Вяда, Выганашчы, н. п. 5, 8), захадзе (Вялікая Гаць, Святая Воля, Турная, н. п. 10, 12, 17), усходзе (в. Гутка, н. п. 19) і ў цэнтральнай частцы (вв. Соміна, Горталь, н. п. 15, 18) вывучаемых гаворак ужываецца лексема *жало́*. Тут жа на захадзе (в. Малая Гаць, н. п. 11), а таксама на паўночным захадзе (в. Вулька Абоўская, н. п. 3), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21) і поўдні (в. Азарычы, н. п. 22) рэгіёна паслядоўна выступае найменне *жарло́*. Да таго ж на поўдні даследуемай тэрыторыі ў мове жыхароў вв. Сакалоўка, Валішча, Трасцянка, (н. п. 24 – 26) адпаведна адзначаны словы *жорло́; жерло́; ж'ирло́*. Разам з гэтым у цэнтральнай частцы (г. п. Целяханы, в. Вулька Целяханская, н. п. 14, 15), а таксама на паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) вывучаемых гаворак вымаўляецца па два найменні: *жало́ і жело́; жарло́ і жа́ло; жерло́ і жело́*. Аднак у тых жа гаворках, што пашыраны на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Жытлін, Козікі, н. п. 1, 2, 4), поўначы (вв. Тупічычы, Бабровічы, н. п. 6, 7), захадзе (в. Доўгая, н. п. 13), усходзе (в. Краі, н. п. 20), а таксама на паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) рэгіёна зафіксавана лексема: *жа́ло* (карта № 19) [13, т. 1, карта № 299].

Да гэтага ж пучка адносіцца ізагласа, якая паказвае, што на асноўнай частцы даследуемай тэрыторыі губныя перад гістарычным *е цвёрдыя: *бэрог, вэчор / вэ^вчор/, до мен'э, до менэ /до ман'э/, пэрышы /пэри'и/*. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Жытлін, н. п. 1, 2) і ў мікраарэале, што размешчаны на поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), усходзе (в. Краі, н. п., 20) і ў цэнтральнай частцы (в. Соміна, н. п. 16) вивучаемых гаворак, у адзначанай пазіцыі ўжываюцца мяккія губныя: *б'эрог /б'эраг, б'эрег/, в'эчор /в'эчар/, до м'ен'э /да м'ан'э/, п'эрышы* (карты № 11, 22, гл. таксама карту № 6).

Ізагласа цвёрдасці-мяккасці заднеязычных перад [e] таксама далучаецца да гэтага пучка. На асноўнай частцы рэгіёна ў акрэсленай пазіцыі заднеязычныя цвёрдыя: *дóвгеіе, дóвге /доўгеіе/, корóткеіе, корóтке, ц'іхеіе, ц'іхе /ц^міхеіе, ц^міхе/, т'іхеіе, т'іхе, т'ыхеіе /т'іхеіе, т'іхе, т'ыхе/*. Заўважым, што на паўднёвым усходзе даследуемай тэрыторыі ў мове жыхароў в. Рэчкі (н. п. 23) названыя зычныя як цвёрдыя, так і паўмяккія і мяккія: *дóвгеіе, дóвге, корóткеіе, корóтке, т'іхеіе, т'іхе; дóвг'еіе, дóвг'е, корóтк'еіе, корóтк'е, т'іх'еіе, т'іх'е; дóвг'еіе, дóвг'е, корóтк'еіе, корóтк'е, т'іх'еіе, т'іх'е*. Аднак у мікраарэале, што размешчаны на поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), усходзе (в. Краі, н. п. 20) і ў цэнтральнай частцы (в. Соміна, н. п. 16), а таксама на захадзе (в. Вялікая Гаць, н. п. 10) вивучаемых гаворак заднеязычныя перад [e] мяккія: *дóвг'еіе, дóвг'е, корóтк'еіе, корóтк'е, ц'іх'еіе /ц'іх'е/* (карта № 26) [16, карта № 32; 17, карта № 19].

У дадзеным пучку праходзіць ізагласа, якая размяжоўвае рэалізацыю зычнага [m] на канцы дзеясловаў у форме трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку. На большай частцы рэгіёна гэты зычны цвёрды: *хóдз'іт, хóдз'ат / хóдз^д'іт, хóдз^д'ат/, хóд'іт /хóд'ит/, хóд'ат*. На поўдні даследуемай тэрыторыі (вв. Азарычы, Сакалоўка, Валішча, Трасцянка, н. п. 22, 24 – 26) у акрэсленай пазіцыі ўжываецца гістарычны мяккі [m']: *хóд'іт', хóд'ит', хóдыт', хóд'ат'*. Да таго ж на поўначы (в. Тупічычы, н. п. 6) вивучаемых гаворак, акрамя цвёрдага [m] (*хóдз'іт, хóдз'ат*), спарадычна адзначаны палаталізаваны [ç'] (*хóдз'іц', хóдз'ац'*); на поўдні (в. Азарычы, н. п. 22) даследуемай тэрыторыі, акрамя этымалагічнага мяккага [m'] (*хóд'іт', хóд'ат'*), спарадычна – цвёрды [m] (*хóд'іт, хóд'ат*). Аднак на паўночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1) і паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) рэгіёна ў падобных умовах выступае палатальны [ç'']: *хóдз''іц'', хóдз''ац''*. Тут жа на паўночнага захадзе (вв. Жытлін, Вулька Аброўская, н. п. 2, 3), а таксама поўначы (в. Вяда, н. п. 5) даследуемай тэрыторыі зафіксаваны палаталізаваны [ç']: *хóдз'іц', хóдз'ац'* (карта № 35, гл. таксама карту № 80). Дзеканне-цеканне характэрна асноўнаму масіву беларускіх народных гаворак. У заходнепалескіх, а таксама некаторых усходнепалескіх гаворках зычныя [d], [m] у пэўных умовах захаваліся мяккімі або зацвярдзелі [8, с. 153; 11, карты № 56, 57; 16, карты № 34 – 36; 17, карты № 21 – 24, 61, 62; 22, карты № 43, 45].

Разглядаемы пучок уключае ізагласу адрознення ў вымаўленні звонкіх і глухіх зычных на канцы слова. У пераважнай большасці вивучаемых гаворак звонкія зычныя на канцы слова захаваліся: дуб, вѣз, в'ѣз, вѣз /воз, ву□оз, выз/. У цэнтры рэгіёна мове жыхароў г. п. Целяханы (н. п. 14) у гэтых умовах характэрны

і звонкія, і глухія зычныя: дуб, вѡз; дуп, вос. Да таго ж на захадзе даследуемай тэрыторыі ў гаворцы в. Турная (н.п 17) адзначана частковае аглушэнне дадзеных зычных: дубп, вѡзс. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, н. п. 1, 2), поўначы (в. Вяда, н.п 5), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21) рэгіёна звонкія зычныя на канцы слова паслядоўна аглушаюцца: дуп, вос, вѡс (карта № 39, гл. таксама карту № 40). Вымаўленне як глухіх, так і звонкіх зычных у канцавым становішчы і перад глухімі зычнымі ў сярэдзіне слова характэрна гаворкам асноўнай часткі Брэсцкай, Гомельскай і Магілёўскай абласцей. Паслядоўная рэалізацыя глухіх і звонкіх зычных у глухія варыянты ў названых пазіцыях назіраецца ў носьбітаў гаворак цэнтральнай, паўночнай і паўночна-заходняй Беларусі [8, с. 153; 11, карты № 45, 46; 16, карты № 45, 46].

Наступная фанетычная ізагласа супрацьстаўляе рэалізацыю губнога *м перад гістарычным націскным *ѣ. Для пераважнай большасці вивучаемых гаворак уласціва ацвярдзенне мяккага [м'] з выдзяленнем эпентычнага [н']: *мн'áсо, помн'áв, помн'áў/памн'áў*. Аднак на поўначы (в. Вяда, н. п. 5) і паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) рэгіёна пры вымаўленні пасля ацвярдзелага мяккага [м'] узнік эпентычны [j]: *мйáсо, помйáв, помйáў* (карта № 42). Варыянт са спалучэннем [мн'] характэрны паўднёва-заходнім раёнам Брэсцкай вобласці і абмяжоўваецца лініяй: на поўнач ад Камянца – Целяхан – Лагішына; варыянт з эпентычным [j] уласцівы слуккім і ўсходнепалескім гаворкам. Ацвярдзенне губнога *м перад *ѣ назіраецца ў паўночных і паўднёвых гаворках украінскай мовы [8, с. 166, 175; 11, карта № 51; 16, карта № 52; 17, карта № 29; 18, карта № 91; 19, карта № 76].

Да гэтага ж пучка адносіцца ізагласа, якая размяжоўвае адсутнасць або наяўнасць пратэтычнага [в] у слове *вѡсень*. На большай частцы даследуемай тэрыторыі прыстаўны [в] у названай лексеме адсутнічае: *ѡс'ен', ѡсен' /ѡс'ен', ѡс'ы'эн'*. На поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8) і захадзе (Доўгая, н. п. 13) вивучаемых гаворак паралельна зафіксаваны словы: *ѡс'ен'; вѡс'ен'*. Аднак тут жа на поўначы (вв. Вяда, Тупічыцы, н. п. 5, 6), захадзе (в. Вялікая Гаць, н. п. 10), а таксама на паўночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1) і ў цэнтральнай частцы (в. Вулька Целяханская, н. п. 15) рэгіёна ўжываецца пратэтычны [в]: *вѡс'ен'* (карта № 43, гл. таксама карту № 44).

Трохі іншую канфігурацыю ў дадзеным пучку мае ізагласа, якая паказвае адсутнасць або наяўнасць прыстаўнога [в] у слове *вѡчы*. У большасці вивучаемых гаворак пратэтычны [в] адсутнічае: *ѡчы, ѡч'и*. У цэнтры і на паўночным усходзе рэгіёна адпаведна ў мове жыхароў г. п. Целяханы (н. п. 14) і в. Раздзялавічы (н. п. 9) адзначаны па дзве лексемы: *вѡчы; ѡчы*. Да таго ж на поўдні даследуемай тэрыторыі ў гаворцы в. Азарычы (н. п. 22) зафіксаваны прыстаўны [г]: *гѡчы*. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Вулька, Аброўская, н. п. 1, 3), поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), захадзе (вв. Малая Гаць, Святая Воля, Доўгая, н. п. 11, 12, 13) і ў цэнтральнай частцы (вв. Вулька Целяханская, Соміна, н. п. 15, 16) вивучаемых гаворак паслядоўна выступае пратэтычны [в]: *вѡчы* (карта № 44) Пратэтычны [в] характэрны пераважнай большасці беларускіх, а таксама паўднёва-ўсходнім украінскім гаворкам. У паўднёва-заходняй частцы Брэсцкай, а таксама

ў некаторых захадніх раёнах Гродзенскай і Гомельскай абласцей прыстаўны [в] адсутнічае [11, карта № 47; 16, карты № 47, 49; 17, карта № 27; 18, карты № 136 – 139].

Наступная фанетычная ізагласа супрацьстаўляе вымаўленне зычных на месцы спалучэння "мяккі зычны + Ъ́" у словах *зэлле, насэнне*. На большай частцы рэгіёна ў акрэсленай пазіцыі зычныя [л'], [н'] вымаўляюцца падоўжана: *з'эл'ле, /з'ы'л'л'е/, нас'эн'н'е /нас'ы'н'н'е/*. На захадзе даследуемай тэрыторыі ў мове жыхароў в. Малая Гаць, н. п. 11) адзначана розная рэалізацыя дадзенага спалучэння: *нас'эн'н'е*, але: *з'эл'йе*. Аднак на паўночным захадзе (в. Вулька Аброўская, н. п. 3), поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) і ў цэнтральнай частцы (г. п. Целяханы, в. Горталь, н. п. 14, 18) вивучаемых гаворак этымалагічнае спалучэнне "мяккі зычны + Ъ́" захавалася: *з'эл'йе, нас'эн'йе* (карта № 53). Найбольш паслядоўна гістарычнае спалучэнне "мяккі зычны + Ъ́" (*з'эл'йе, нас'эн'йе*) захавалася ў некаторых гродзенска-баранавіцкіх (панямонскіх), а таксама мазырскіх (усходнепалескіх) гаворках паўднёва-захадняга дыялекту, падоўжаныя ж зычныя ў акрэсленай пазіцыі (*з'эл'ле, /з'ы'л'л'е/, нас'эн'н'е /нас'ы'н'н'е/*) уласцівы пераважнай большасці беларускіх народных гаворак [8, с. 166, 175 – 176; 11, карта № 64; 16, карта № 53; 17, карты № 67, 68].

У склад разглядаемага пучка ўваходзяць таксама шэраг фанетычных ізаглас з раздзела "Лексіка": *л'этац'і, л'этац', л'этам'і /л'этам'и, л'эматы, л'этац'м'і, л'эматы/, л'этайут, л'этайуц', л'этайут' /л'этайут', л'этам'и, л'этац', летайуц' / л'этац', летайут* (карта № 77); *в'эс'ат /в'эс'ац', в'эс'ат', в'іс'ац', в'іс'ат, в'іс'ат' / – в'іс'ац' /в'іс'ат, в'іс'ат', в'ес'ат/* (карта № 84); *журахв'іны /журахв'іны, журахвы'іны журахл'іны / – жураўл'іны, журав'іны* (карта № 95); *йэжык /йэж'ик, о́жык, йеж / – вóжык /йóжык/* (карта № 109); *берэмн'е /б'ер'эмн'е, бер'эмн'е, б'ерэмн'е / – б'арэм'йе, б'ер'эм'йе, берэм'йе* (карта № 126); *спова́ц'і, спова́т'і, спова́ц' /спова́ц'м'і, спова́т'и, спова́ты, спыва́ты, спыва́т'и, спева́ты / – сп'ава́ц', сп'ева́ц' /* (карта № 130); *чэрез, чэр'ез /проз/ – ц'эра'з* (карта № 138) [13, т. 1, карты № 83, 226; т. 2, карта № 108, 254; т. 5, карта № 211; 23, карты № 2, 12; 24, карты № 72, 101].

Першая марфалагічная ізагласа акрэслівае пераважную большасць вивучаемых гаворак, у якіх асабова-ўказальныя займеннікі трэцяй асобы мужчынскага, ніякага, жаночага роду адзіночнага і множнага ліку маюць формы: *вён /в'ён, вóн, вон, вын/, вонá, вонó, воны́*. У цэнтры (г. п. Целяханы, н. п. 14) рэгіёна ў названай пазіцыі паралельна зафіксаваны займеннікі: *вóн, вонá, воны́; он, она́, оно́, оны*. На паўночным захадзе даследуемай тэрыторыі ў гаворцы в. Жытлін (н. п. 2) формы *он, она́, оно́, оны́* выступаюць паслядоўна. Аднак тут жа на паўночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1), а таксама на паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) вивучаемых гаворак адпаведна ўжываюцца займеннікі: *йон, йанá, йанó, йаны́; йон, йонá, йонó, йоны́* (карта № 50). Формы *йон, йанá, йанó, йаны́* характэрны для пераважнай большасці беларускіх гаворак і з'яўляюцца літаратурнай нормай [11, карта № 133; 16, карта № 51; 17, карты № 53, 54].

Другая марфалагічная ізагласа выдзяляе асноўную частку рэгіёна, на якой назоўнікі мужчынскага роду адзіночнага ліку другога скланення з мяккай і зацвярдзелай асновай у творным склоне зафіксаваны з канчаткам *-ем*: *кон'ём, ножём, рубл'ём, йейцём /йайцём/*. На захадзе (в. Святая Воля, н. п. 12), паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9), поўдні (вв. Сакалоўка, Валішча, Трасцянка, н. п. 24 – 26) і ў цэнтральнай частцы (г. п. Целяханы, вв. Вулька Целяханская, Соміна, н. п. 14, 15, 16) даследуемай тэрыторыі ў акрэсленай пазіцыі паралельна пашыраны канчаткі *-ем /-ом*: *кон'ём, ножём, рубл'ём, ейцём, йацём; кон'óm, ножóm рубл'óm, йайцóm*. Да таго ж на захадзе вывучаемых гаворак ў мове жыхароў в. Малая Гаць (н. п. 11), акрамя канчатка *-ем*, спарадычна адзначаны канчатак *-ом*: *кон'ём, ножём, рубл'ём, йейцём; ножóm*. Аднак на паўночным захадзе рэгіёна ў носьбітаў гаворак вв. Гічыцы, Жытлін (н. п. 1, 2) у падобных умовах канчатак *-ом* выступае паслядоўна: *кан'óm, кон'óm, нажóm, ножóm, рубл'óm, йайцóm* (карта № 54) [17, карта № 35; 22, карта № 7].

Такую ж канфігурацыю мае ізагласа, што размяжоўвае канчаткі назоўнікаў жаночага роду множнага ліку першага скланення роднага склону: *баб'ей /баб'ей/, гол'ей /голов'ей/, дор'ей /дор'ей/, стр'ей /стр'ей/, хат'ей, йам'ей /йам'ей/ – баб, гол'ев, дор'ог, дар'ох, стр'ех, хат /баб'оў, стр'эхоў, хат'оў/*. На пераважнай большасці даследуемай тэрыторыі ў дадзенай пазіцыі ўжываецца канчатак *-ей*: *баб'ей /баб'ей/, гол'ей /голов'ей/, дор'ей /дор'ей/, стр'ей /стр'ей/, хат'ей, йам'ей /йам'ей/*. Да таго ж на захадзе вывучаемых гаворак (вв. Малая Гаць, Турная, н. п. 11, 17) часцей зафіксаваны формы з нулявым канчаткам */ø/*, радзей – з канчаткам *-ей* у наступнай лексеме: *гол'ев, гол'ей*. Аднак на паўночным захадзе рэгіёна ў мове жыхароў в. Жытлін (н. п. 2) паслядоўна выступае нулявы канчатак */ø/*: *баб, дор'ог, стр'ех, хат*. Тут жа на паўночным захадзе даследуемай тэрыторыі носьбіты гаворкі в. Гічыцы (н. п. 1) пераважна ўжываюць канчатак *-оў*, часам – нулявы канчатак */ø/*: *баб'оў, стр'эхоў, хат'оў; дар'ох* (карта № 59) [11, карта № 101; 17, карта № 38; 22, карта № 12].

Наступная марфалагічная ізагласа выдзяляе большасць вывучаемых гаворак, у якіх прыметнікі жаночага роду адзіночнага ліку ў назоўным склоне паралельна зафіксаваны са сцягнутымі аднаскладовымі і поўнымі двухскладовымі ненаціскнымі канчаткамі *-а /-айа*: *добра, нова; добра'айа, нова'айа*. Аднак на паўночным захадзе (в. Жытлін, н. п. 2), захадзе (вв. Вялікая Гаць, Святая Воля, Турная, н. п. 10, 12, 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21), поўначы (вв. Вяда, Тупічыцы, Бабровічы, Выганашчы, н. п. 5 – 8) і паўднёвым ўсходзе (в. Рэчкі, н. п. 8) рэгіёна ў адзначанай пазіцыі паслядоўна выступае поўны двухскладовы ненаціскны канчатак *-айа*: *добра'айа, нова'айа* (карта № 66) У беларускіх народных гаворках на поўнач і паўночны ўсход ад лініі Ліда – Бабруйск – Лоеў у прыметніках жаночага роду адзіночнага ліку ў назоўным склоне паслядоўна вымаўляецца поўны двухскладовы ненаціскны канчатак *-айа*: *добра'айа, нова'айа* [11, карта № 113; 17, карта № 41; 22, карта № 19].

У склад разглядаемага пучка ўваходзіць таксама ізагласа поўных двухскладовых і сцягнутых аднаскладовых ненаціскных канчаткаў *-ейе, -е /-айе*,

-ойе прыметнікаў ніякага роду адзіночнага ліку назоўнага склону: *нóвейе /нóв'ейе/, нóве /нóв'е/, солóдкейе /солóдк'ейе/, солóдке /солóдк'е/, хорóшейе, хорóше – нóвайе, салóдкайе, харóшайе, солóдкайе, хорóшойе /нóвейе/*. На асноўнай частцы даследуемай тэрыторыі ў акрэсленай пазіцыі паралельна вымаўляюцца канчаткі *-ейе, -е: нóвейе /нóв'ейе/, нóве /нóв'е/, солóдкейе /солóдк'ейе/, солóдке /солóдк'е/, хорóшейе, хорóше*. Толькі поўны двухскладовы канчатак *-ейе* зафіксаваны на поўначы (в. Бабровічы, н. п. 7), захадзе (вв. Вялікая Гаць, Святая Воля, Турная, н. п. 10, 12, 17) і ў цэнтральнай частцы (в. Горталь, н. п. 18) вивучаемых гаворак: *нóвейе, солóдкейе, хорóшейе*. Тут жа на поўначы рэгіёна ў мове жыхароў в. Выганашчы (н. п. 8) адзначаны толькі сцягнуты аднаскладовы канчатак *-е: нóв'е, солóдк'е, хорóше*. Аднак на паўночным захадзе даследуемай тэрыторыі ў гаворцы в. Гічыцы (н. п. 1) дадзеныя прыметнікі маюць поўны двухскладовы канчатак *-айе: нóвайе, салóдкайе, харóшайе*. Тут жа на паўночным захадзе рэгіёна ў носьбітаў гаворкі в. Жытлін (н. п. 2) у падобных умовах зафіксаваны канчаткі *-ойе, -ейе: солóдкайе, хорóшойе, нóвейе* (карта № 67). Несцягнутая форма прыметнікаў ніякага роду адзіночнага ліку ў назоўным склоне з ненаціскнымі канчаткамі тыпу *нóвайе, салóдкайе, харóшайе, солóдкайе, хорóшойе, нóвейе, /нóв'ейе/, салóдкейе /солóдк'ейе/, хорóшейе* характэрна асноўнаму масіву беларускай дыялектнай мовы і супрацьстаўляецца сцягнутай форме тыпу *нóве /нóв'е/, солóдке /солóдк'е/, хорóше*, якая ўласціва паўднёва-захаднім гаворкам [11, карта № 115; 17, карта № 45; 22, карта № 23].

Наступная марфалагічная ізагласа раздзяляе формы інфінітыва з асновай на галосны. У большасці гаворак, што пашыраны на паўночным захадзе (в. Козікі, н. п. 4), поўначы, захадзе (акрамя в. Турная, н. п. 17), усходзе і ў цэнтральнай частцы (акрамя г. п. Целяханы, н. п. 14) рэгіёна, у акрэсленай пазіцыі вымаўляецца суфікс *-ц'і (-ц^м'і): ходз'іц'і, роб'іц'і, спáц'і /ходз^д'іц^м'і, роб'іц^м'і, спáц^м'і/*. Яго фанетычны варыянт *-т'і* адзначаны ў цэнтры (г. п. Целяханы, н. п. 14), на захадзе (в. Турная, н. п. 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21) і поўдні (в. Азарычы, н. п. 22) (*ход'іт'і, роб'іт'і, спáт'і*); *-т'у* – на паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) і поўдні (в. Трасцянка, н. п. 26) (*ход'іт'у, роб'іт'у, спáт'у*); *-ты* – тут жа на поўдні (вв. Сакалоўка, Валішча, н. п. 24, 25) даследуемай тэрыторыі (*ходыты, робыты /роб'іты/, спáты*). На паўночным захадзе вивучаемых гаворак у мове жыхароў в. Вулька Аброўская (н. п. 3) формы інфінітыва з асновай на галосны зафіксаваны з суфіксамі *-ц'і, -ц': ходз'іц'і, роб'іц'і, спáц'і; ходз'іц', роб'іц', спáц'*. Аднак тут жа на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Жытлін, н. п. 1, 2), а таксама на паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) рэгіёна ў названай пазіцыі, як і ў літаратурнай мове, паслядоўна рэалізуецца суфікс *-ц': ходз'іц', ходз'іц', раб'іц', роб'іц', спáц'* (карта № 73). Суфікс *-ц'* пашыраны амаль на ўсёй тэрыторыі Беларусі, яго фанетычныя варыянты *-ц'і (-ц^м'і), -т'і, -т'у, -ты* характэрны пераважна паўночнабрэсцкім, загародскім і некаторым іншым гаворкам Берасцейска-Пінскага Палесся [11, карта № 173; 17, карта № 55; 22, карта № 32].

Сюды ж прымыкае ізагласа, якая супрацьстаўляе формы зваротных дзеясловаў ў інфінітыве: *брац'іса, брат'іса /брат'іса, братыса, брац^м'іса,*

*бра́ц'іс, бра́т'іс/, зва́ц'іса, зва́т'іса /зва́т'іса, зва́тыса, зва́ц'іса, зва́ц'іс, зва́т'іс, бра́цца, зва́цца/ – бра́цца, зва́цца. На асноўнай частцы даследуемай тэрыторыі пашыраны постфікс *-са (-с)*: *бра́ц'іса бра́т'іса /бра́т'іса, бра́тыса, бра́ц'іса, бра́ц'іс, бра́т'іс/, зва́ц'іса, зва́т'іса /зва́т'іса, зва́тыса, зва́ц'іса, зва́ц'іс, зва́т'іс/*. На паўночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1) і ўсходзе (в. Краі, н. п. 20) вивучаемых гаворак названья дзеясловы паралельна ўжываюцца з постфіксамі *-са, -ца*: *бра́ц'іса, зва́ц'іса; бра́цца, зва́цца*. Аднак тут жа на паўночным захадзе рэгіёна ў гаворцы в. Жытлін (н. п. 2) зваротныя дзеясловы ў форме інфінітыва паслядоўна выступаюць з постфіксам *-ца*: *бра́цца, зва́цца* (карта № 74). Форма з постфіксам *-ца* характэрна літаратурнай мове і асноўнай масе беларускіх народных гаворак [17, карта № 57; 22, карта № 34].*

Блізка да папярэдняй праходзіць ізагласа, што акрэслівае асноўную частку даследуемай тэрыторыі, на якой формы дзеясловаў другога спражэння трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку з націскам на аснове маюць фанетычныя варыянты канчаткаў *-ім (-ім), -ат, -ім' (-ім', -ым')*, *-ат'*: *хóдз'ім, хóдз'ат /хóдз'ім, хóдз'ат/, хóд'ім /хóд'ім/, хóд'ат /хóд'ім', хóд'ым'/, хóдыт', хóд'ат'*. Да таго ж на поўначы (в. Тупічычы, н. п. 6) вивучаемых гаворак, акрамя канчаткаў *-ім, -ат (хóдз'ім, хóдз'ат)*, спарадычна адзначаны канчаткі *-іц', -ац' (хóдз'іц', хóдз'ац')*; на поўдні (в. Азарычы, н. п. 22) рэгіёна, акрамя канчаткаў *-ім', -ат' (хóд'ім', хóд'ат')*, спарадычна – канчаткі *-ім, -ат (хóд'ім, хóд'ат)*. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Жытлін, Вулька Аброўская, н. п. 1 – 3), поўначы (в. Вяда, н. п. 5) і паўночным ўсходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) даследуемай тэрыторыі ў акрэсленай пазіцыі пашыраны фанетычныя варыянты канчаткаў *-іц", -ац", -іц', -ац'*: *хóдз'іц", хóдз'ац", хóдз'іц', хóдз'ац'* (карта № 80, гл. таксама карту № 35) [17, карты № 61, 62; 22, карты № 43, 45].

У пераважнай большасці вивучаемых гаворак злучнік і часціца *ці* мае форму *чы /ч'и/*. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Козікі, н. п. 1, 4), поўначы (вв. Вяда, Тупічычы, н. п. 5, 6) і паўночным ўсходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) рэгіёна названая лексема вымаўляюцца так, як і ў літаратурнай мове: *ц'і* (карта № 85) Злучнік і часціца *чы /ч'и/* пашырана пераважна ў заходнепалескіх, *ці* – у асноўным масіве беларускай дыялектнай мовы [11, карта № 226; 17, карта № 70].

Першая **лексічная** ізагласа ў гэтым пучку з раздзела "Марфалогія": *учобóц'ах, чобóт'ах /чóбоц'ах, чобóц'ах, чобóт'эх/, у чóботах /чобóтах, чоботáх, бóтах/* (асноўная частка даследуемай тэрыторыі) – *у бóтах /у гумóв'іках/* (паўночны захад і паўночны ўсход рэгіёна) (карта № 62).

Загародска-цэнтральнацеляханскі (жытлінска-вядска-выганашчанска-раздзялавіцкі) пучок выдзяляе пераважную большасць вивучаемых гаворак, у якіх пашыраны словы: *перéхмарок /п'арéхмарок, п'ер'эхмарок, пер'эхмарок, хма́рка/, óболок /оболо́к, óблок/, óблоко /вóблоко/ 'воблака'; пóночы /пóвночы, пóвноч'и/, ц'óмно, ц'ёмно, тёмно /т'óмно, ц'мно́мно, т'ёмно/ 'цёмна'; ц'епéр /ц'епéра, ц'епéрака/, ц'еп'ёр /ц'еп'эра, т'епéр, ц'ап'ёр/, тепéр /тепéра, тепéрака/, с'óн'н'а /с'óн'н'і, с'óн'а/, с'егóн'і, с'егóн'а /с'огóн'і, согóн'і/ і інш. 'сёння'; пта́шка 'птушка'; п'эвен', п'эв'ен' /п'івен', пэвен', п'ату́х, пету́х/ 'певень'; соко́рат /*

сокорáц', сокорáт', кокудáчуц', кокудáчут', сокот'áт', соко́чут, соко́чут' / 'куры сакочуць'; *нату́рысты* /*нату́р'ист'и*, *нату́рл'івы*, *зац'ён'н'івы* (н'емно́го берé) / 'конь натурысты'; *страм'іна* /*страм'іна*, *страмы́на* /, *страб'іна* /*страб'іна*, *драб'іна* / 'драбіны (прыстаўная лесвіца)'; *клу́н'а* /*клун'áк*, *гумно* / 'гумно'; *соха́* / *стовп* / 'саха ў калодзежным жураўлі'; *волочы́ц'і*, *волочы́т'і* /*волочы́ц'*, *валачы́ц'*, *волочы́ц'м'і*, *волоч'іт'и*, *волочы́ты* /, *боронова́ц'і* /*боронова́ц'*, *баранава́ц'*, *боронова́ц'м'і*, *боронова́т'і*, *боронова́т'и* / 'баранаваць'; *чо́боты* /*чо́бот'и* /, *чо́боты* /*чо́боц'і*, *чо́бот'і*, *чабо́ц'ц'е*, *бо́ты*, *гумо́в'ік'і* / 'боты'; *цéха*, *раднó* /*радз'у́жка*, *радз'у́шка*, *радз'ó'у́жка*, *рад'у́жка*, *ко́вдра*, *ц'эльн'ік* / 'палатняная коўдра'; *му́с'іт*, *му́с'іц'* /*му́с'и*, *му́с'ит*, *му́с'ит'*, *му́сыт'* / 'мабыць'.

У іншых гаворках адпаведна ўжываюцца лексемы: *о́блако* (карта № 87); *ц'о́мно*, *ц'ёмно* (карта № 89); *с'егóн'а*, *с'егóн'і* /*с'о́н'н'і* / (карта № 90); *пту́шка* (карта № 98); *пету́х* /*п'ету́х* / (карта № 103); *соко́чут*, *соко́чуц'* /*сакóчуц'*, *коко́чут* / (карта № 105); *зац'іл'н'івы* (карта № 110); *драб'іна* (карта № 113); *гумно́* /*одры́на* / (карта № 114); *ба́ба* (карта № 116); *боронова́ц'і* (карта № 128); *бо́ты* /*гумо́в'ік'і* / (карта № 131); *радз'у́жка*, *радз'у́шка*, *рад'у́шка* /*радз'у́га* / (карта № 132); *ма́быц'* / *мо́жа*, *мо́же* / (карта № 137) [11, карты № 235, 242, 266, 294; 13, т. 1, карты № 46, 89, 112; т. 2, карты № 12, 17; т. 4, карты № 71, 187, 191, 269; т. 5, карты № 244, 246, 286; 23, карты № 4, 36, 51; 24, карта № 97, 104, 118, 119, 136, 150, 157].

Такім чынам, загародска-цэнтральнацеляханскі (жытлінска-вядска-выганашчанска-раздзялавіцкі) пучок ізаглас (паўднёвая група) у лінгвістычным атласе "Гаворкі Выганаўскага Палесся" паказвае, што значная колькасць ізаглас, якія акрэсліваюць моўныя асаблівасці, характэрныя заходнепалескім (загародскім) гаворкам, пашыраецца амаль на ўсе гаворкі рэгіёна, утвараючы асобныя пучкі.

Спіс літаратуры

1. **Самуйлік Я. Р.** Гаворкі Выганаўскага Палесся : лінгвістычны атлас для студ. філал. фак. ун-та / Я. Р. Самуйлік ; Брэсц дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна, Філал. фак., Каф. гіст. беларус. мовы і дыялекталогіі. – Брэст : БрДУ, 2009. – 199 с.
2. **Самуйлік Я.** Панямонскія (гродзенска-баранавіцкія) пучкі ізаглас у "Атласе народных гаворак Выганаўскага Палесся" / Яраслаў Самуйлік // Поліські зворини : Збірник пам'яті професора Миколи Васильовича Никончука. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 152–176.
3. **Самуйлік Я. Р.** Панямонска-цэнтральнацеляханскі пучок ізаглас (па матэрыялах "Атласа народных гаворак Выганаўскага Палесся") / Я. Р. Самуйлік // Весн. Брэсц. ун-та. Сер. філалагічных навук. Літаратуразнаўства. Мовазнаўства. – 2008. – № 1 (9). – С. 95–102.
4. **Самуйлік Я. Р.** Гродзенска-баранавіцкія пучкі ізаглас у "Атласе народных гаворак Выганаўскага Палесся" / Я. Р. Самуйлік // Беларуская лінгвістыка. Вып. 61 / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы; рэдкал. : А. А. Лукашанец (гал. рэд.) і [інш.] – Мн. : Беларус. навука, 2008. – С. 53–60.
5. **Самуйлік Я. Г.** Гаворкі Выганаўскага Палесся ў міждыялектным асяроддзі / Я. Г. Самуйлік // Вісник Житомирського педагогічного ун-ту. – 2004. – Вип. 14. – С. 152–154.
6. **Самуйлік Я.** Міждыялектныя сувязі гаворак Выганаўскага Палесся / Яраслаў Самуйлік // Діалекталогічны студыі 6 : Лінгвістычны атлас – від створення до інтэрпретаціі / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Л. : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАНУ, 2006. – С. 115–125.
7. **Клімчук Ф. Д.** Гаворкі Заходняга Палесся : Фанетычны нарыс / Ф. Д. Клімчук. – Мн. :

Навука і тэхніка, 1983. – 128 с.

8. **Крывіцкі А. А.** Дыялекталогія беларускай мовы : дапам. / А. А. Крывіцкі. – Мн. : Выш. шк., 2003. – 294 с.

9. **Климчук Ф. Д.** Диалектные типы Полесья / Ф. Д. Климчук // Слово и культура : памяти Никиты Ильича Толстого : сб. ст. : в 2 т. / Российская академия наук. Институт славяноведения; редкол. : Т. А. Агапкина (ред.) [и др.]. – М. : Индрик, 1998. – Т. 1. – С. 118–135.

10. **Климчук Ф. Д.** Диалектные типы Полесья на общеславянском фоне / Ф. Д. Климчук // Славянские этюды : сб. к юбилею С. М. Толстой / Российская академия наук. Институт славяноведения; Е. Е. Левкиевская (отв. ред.) [и др.]. – М. : Индрик, 1999. – С. 214–227.

11. **Дыялекталагічны атлас беларускай мовы** / Ю. Ф. Мацкевіч [і інш.]; пад рэд. Р. І. Аванесава, К. К. Крапівы, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мн. : Выд-тва АН БССР, 1963. – VIII + 338 карт.

12. **Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак** / Р. І. Аванесаў [і інш.]; пад рэд. Р. І. Аванесава, К. К. Атраховіча (Крапівы), Ю. Ф. Мацкевіч. – Мн. : Навука і тэхніка, 1969. – 80 карт.

13. **Лексічны атлас беларускіх народных гаворак** : у 5 т. / рэдкал. : Ф. Д. Клімчук [і інш.]; пад рэд. М. В. Бірылы, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мн., 1993–1998. – 5 т.

14. **Клімчук Ф. Д.** Паўднёва-заходнія ізагласы / Ф. Д. Клімчук // Лексічныя ландшафты Беларусі : Жывёльны свет / І. Я. Яшкін [і інш.]; навук. рэд. Ф. Д. Клімчук, І. Я. Яшкін. – Мн. : Навука і тэхніка, 1995. – С. 180–196.

15. **Лексіка гаворак Беларускага Прыпяцкага Палесся. Атлас. Слоўнік** / Г. В. Вештарт, Ф. Д. Клімчук, У. А. Кошчанка, І. І. Лапуцкая, І. І. Лучыц-Федарэц; Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мн. : Права і эканоміка, 2008. – 353 с.

16. **Леванцэвіч Л. В.** Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Фанетыка : дапам. : у 2 ч. / Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : Брэсцкі дзяржаўны педінстытут, 1993. – Ч. II. – Карты 1–60. – 65 с.

17. **Босак А. А.** Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над'ясельдзя). Фанетыка і марфалогія / А. А. Босак, В. М. Босак. – Мн. : ІВЦ Мінфіна, 2005. – 94 с.

18. **Атлас украінскай мовы** : у 3 т. / редкол. : І. Г. Матвіяс (голова) [і ін.]. – К. : Наук. думка, 1984–2001. – Т. 1 : Полісся, Сярэдняя Наддніпряніна і суміжны землі / І. Г. Матвіяс [і ін.]. – 1984. – 497 с.

19. **Атлас украінскай мовы** : у 3 т. / редкол. : І. Г. Матвіяс (голова) [і ін.]. – К. : Наук. думка, 1984–2001. – Т. 2 : Волинь, Наддністряніна, Закарпаття, суміжны землі / Д. Г. Бандрівський [і ін.]. – 1988. – 518 с.

20. **Бошковиц Р.** Основы сравнительной грамматики славянских языков. Фонетика и словообразование / Р. Бошковиц; под общ. ред. Н. И. Тостого. – М. : Высш. шк., 1984. – 348 с.

21. **Самуйлік Я. Р.** Некаторыя асаблівасці гаворак Выганаўскага Палесся / Я. Р. Самуйлік // Беларуская лінгвістыка. – 1987. – Вып. 32. – С. 49–55.

22. **Леванцэвіч, Л. В.** Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Марфалогія : дапам. / Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : Брэсцкі дзяржпедінстытут, 1994. – 81 с.

23. **Леванцэвіч, Л. В.** Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Лексіка : дапам. для студ. філал. спец. ВДУ / Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : БрДУ імя А.С. Пушкіна, 2001. – 135 с.

24. **Босак, А. А.** Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над'ясельдзя). Лексіка / А. А. Босак, В. М. Босак. – Мн. : ІВЦ Мінфіна, 2006. – 124 с.